

AgEcon SEARCH

RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

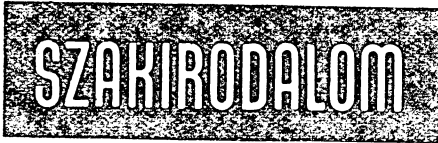
No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

IRODALOM

(1) A dummerstorfi komplex tehenészeti berendezés. (Komplexe Milchviehanlage Dummerstorf.) Landwirtschaftsrat beim Ministerrat der DDR. Leipzig—Markleeberg, 1963. — (2) Krüger, W.—Fischer,

H.—Wunderlich, J.—Kahnert, K.: Tejgazdaság számokban a Német Demokratikus Köztársaságban. (Milchwirtschaft der Deutschen Demokratischen Republik in Zahlen.) Institut für Milchforschung, Oranienburg, 1963.

Katona Zoltán

A MEZŐGAZDASÁGI TERVEZŐK- NEK MÁR NAGYON HIÁNYZOTT

Kőszegi László

A TERÜLETI TERVEZÉS FŐBB ELVI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

című könyv

(Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964.)

A Szerző könyvének bevezetőjében azt a célt tűzi ki, „hogy átfogóan felvesse és megválaszolja a területi tervezés rendszerével, külső és belső kapcsolataival összefüggő alapvető elméleti és módszertani kérdéseket, s ezzel mintegy egységes keretet, elvi és módszertani alapot képezzen az egyes részletkérdésekben megvalósítandó, részletekbe menő feldolgozáshoz.”

Ilyen rendkívül nagyigényű törekvés önmagában véve is tiszteletre méltó, s még inkább az, ha a kitűzött feladat megvalósítása is sikerül. Kőszegi László könyvéről elmondhatjuk, hogy a rendkívül magasra emelt mércét elérte; tudományos színvonala, tartalmi értékei, de főként a bonyolult anyag áttekinthető elrendezése és minden nehézkességet nélkülöző kezelése erről tanúskodik.

A könyv a területi munkamegosztás tervezésének elméleti alapjait tárja fel első fejezetében. Ezt követően rövid történeti áttekintést ad a hazánkban folyó területi tervezési munkákról. Részletesen bemutatja a népgazdasági területi terv kidolgozásának általános elveit és módszertanát, majd pedig erre építve tárgyalja a népgazdasági ágazatok területi terveinek összeállítását és a gazdasági kör-

zetek komplex fejlesztési tervéhez fűződő kérdéseket. Egészen új oldalát világítja meg a területi tervezésnek a nemzetközi munkamegosztás problémáinak tükrében. Végül egy rövid, de alaposan átgondolt és a legtöbb lényeges kérdést átfogó programot terjeszt az olvasó elé a területi tervezési rendszer továbbfejlesztésére vonatkozóan.

A mezőgazdaság területi problémáival részletesebben az egyes népgazdasági ágazatok területi terveinek a kidolgozását tárgyaló fejezet foglalkozik. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a könyv többi fejezete nem kapcsolódna a legszorosabban a mezőgazdaság területi kérdéseivel.

Így például teljesen érvényes a mezőgazdaságra is a területi tervezésnek a Szerző által igen szerencsésen megfogalmazott fontossága és célja:

„A népgazdasági területi tervezés feladata *nem* egyszerűen az, hogy az ágazati tervekben elhatározott „végleges” célkitűzéseket *területileg lebontsa*, hanem az országos ágazati tervezéssel szoros kölcsönhatásban, azzal párhuzamosan meghatározza az egyes gazdasági körzetek legcélszerűbb fejlesztési irányát és ütemét, a termelőerők összehangolt területi elhelyezését. Ennek során feltárja és közvetíti a tervezés menetében az országos ágazati tervezés felé az egyes területek természeti, gazdasági, demográfiai stb. adottságaiból következő fejlesztési lehetőségeket és szükségleteket, továbbá biztosítja az egyes ágazatok országos fejlesztési célkitűzéseinek népgazdaságilag legcélszerűbb területi vetületben való megvalósítását, összehangba hozva ezeket az egyes gazdasági körzetek keretében más ágazatokkal és a körzetek adottságaival, speciális igényeivel. Ennek a sajátos tervezési funkciónak, a területi tervek koordinációnak az eredményeként a területi tervezés visszahat az országos ágazati terve-

zésre, fejlesztési célkitűzésekre is, szükségessé teheti — és mint látni fogjuk, igen sok vonatkozásban gyakran teszi is — a tervezés következő szakaszában azok módosítását, pontosítását. A népgazdasági területi tervezés tehát az ágazati tervezéssel teljesen egyenrangú eleme a népgazdaság tervezésének, az utóbbi csakis e kétféle sajátos vetületből történő tervezés egymással szoros kölcsönhatásban való végzése esetén lehet valóban eredményes és megalapozott.”

Sajnos, ezek a törekvések és elgondolások egyáltalán nem érvényesülnek a gyakorlati tervmunkában, már csak azért sem, mivel a tervezés közismert késedelmessége, a már-már rendszeressé váló „utótervezés” az országos ágazati tervezés értékét is igen lerontja, a területi szemlélet érvényesülését pedig egyszerűen lehetetlenné teszi.

Hasonlóan sok negatív tapasztalat igazolja a Szerző erőteljesen agitativ jellegű okfejtésének indokoltságát és jogosságát, amikor síkra száll a területi szemlélet érvényesítéséért: „Hazánkban a területi szemlélet kellő érvényesítésének döntő előfeltétele, hogy az a központi irányító és tervezőszervek tevékenységének szerves elemévé, a munka belső követelményévé váljon. Ez nagyobb mértékben biztosítja helyes, a területi szemlélet követelményeit is figyelembe vevő népgazdasági elhatározások meghozatalát, mint ezek nélkül a helyi szervek bármily intenzív bevonása a tervezésbe. A területi munkamegosztás helyes irányítási fejlesztése, a reális népgazdaságilag megalapozott területi tervek kidolgozása elsősorban megfelelő területi szemléletben végzett országos területi tervezési munkát — a termelő-erők ésszerű területi elosztását és a körzetek komplex fejlesztését — és nem mozaikszzerű területi (megyei) tervjavaslatok valamiféle összehangolását igényli. Ezt nagyon határozottan hangsúlyozni kell szerintem, mert hazánkban a fő probléma ma még ott van, hogy az egyes fontos ágazatokat irányító és tervező országos hatóságok szemléletében igen sokszor nem érvényesül a tényleges területi szemlélet, a területi összefüggésekben való gondolkodás.”

Ezeket a megállapításokat annál is inkább komolyan kell vennünk, mert a Szerzőt nem terheli semmiféle egyoldalúság, vagy saját témájának túlértékelése. A Szerző uralja a témát, nem a téma uralja őt. Érti, tudja, hol a helye a témá-

nak (ritka kutatói, írói képesség). Ezért is meri leírni: „Objektív tény, hogy hazánk kis területe, a viszonylag nem nagy távolságok, a viszonylag korlátozott nyersanyagkészletek és a külkereskedelemnek a népgazdaságon belül játszott jelentős szerepe mellett a területi kérdések nem merültek és nem merülnek fel olyan élesen, mint például a Szovjetunióban vagy akár Lengyelországban.”

Ez a mértéktartó állásfoglalás, „a területi szemlélet” korszerű értelmezése jellemzi a könyv egész gondolatmenetét és összefoglaló következtetéseit is: „Véleményem szerint a mi konkrét feltételeinket, a termelőerők fejlettségét, egyes ágazatok volumenét, területi szerkezetét figyelembe véve az elkövetkező időben nem lenne célszerű eltérni — alapvető mértékben — az egyes ágazatok ágazati jellegű irányításától, s ezt a megyei vagy ehhez hasonló szervekre decentralizálni.”

„Ugyanakkor viszont igen jelentős lépést kell tenni előre a területi szemlélet érvényesítése terén...”

Az előbbi néhány kiragadott mondat is elárulja, hogy az egészséges egyensúly megteremtése a központi és a helyi szervek munkája között, — egyik fontos alap gondolata a könyvnek. Mégis, éppen az olvasó érdekében — főként a műhelytitkokat nem ismerő olvasók érdekében — célszerű lett volna élesebben szétválasztani a központi és a területi szervek, intézmények feladatát. Jobban ki kellett volna hangsúlyozni, hogy a területek közötti munkamegosztás kizárólagosan központi feladat lehet. Bármelyik terület egész profilját csak a többi területhez mérve szabad meghatározni, természetesen a terület felelős gazdasági irányítóinak bevonásával. A területi szervek bevonásának fontosságát meggyőzően mutatja be a könyv. „Először is e szervek, szakemberek részvétele a munkában elősegíti a helyi tartalékok, adottságok és követelmények teljesebb feltárását és figyelembevételét, az egyes központilag kialakított területfejlesztési elképzeléseken belül, illetőleg ezek és a helyi speciális feltételek, adottságok között esetleg fennálló területi koordinálatlanságok, ellentmondások felszínre hozását, a tervek realitásának növelését.”

„Fontos továbbá a helyi szervek, szakemberek részvétele területük távlati fejlesztési célkitűzéseinek kidolgozásában

azért is, mert az erősíti felelősségérzetüket a tervben foglalt fejlesztési célkitűzések későbbi realizálásáért is. ...“

A területi szervek munkájának fontossága mellett annak korlátairól is beszélünk kell.

Miért fontos ugyanis, hogy a területi szemlélet elsősorban a központi szerveknél érvényesüljön? Mert a területek közötti helyes munkamegosztásnak a központi szervek a letéteményesei. Egy-egy terület vezetői nem tudhatják, hogy a többi területhez képest mi területüknek a szerepe a népgazdaságban. Ennek egyik súlyos következménye, hogy sorozatosan születnek az ökonomiailag primitív, a leg-
elemibb gazdasági összefüggéseket is figyelmen kívül hagyó „koncepciók”. Jellegetes példája ennek a Budapest körüli zöldövezet ismételt felmerülő gondolata, amely egyre inkább káros értelmezést nyer olyan formában, hogy Budapest köré nagy kézi munka igényű mezőgazdasági kultúrákat kíván telepíteni. Ezzel tovább rontja az amúgyis kedvezőtlen munkaerőviszonyokat, elszívja az ország magas népsűrűségű területeiről a mezőgazdasági munkaerőt, fokozza az ország centrumának amúgyis beteges túlszűfoltosságát. A főváros friss zöldség-gyümölcs ellátásáért felelős területek érthetően nem ismerik az ország más területein meglévő és Budapest környékénél sokszorta kedvezőbb termelési feltételeket. Erről viszont a mezőgazdaság egyes ágazatainak felelős irányítói tudnak és a könyvben ajánlott területi tervezési rendszer keretében módjuk is adódnék a helyi szervek torz kezdeményezéseinek felszámolására vagy egészséges irányú átalakítására.

Másik példaként említhetjük azokat a távlati, megyei mezőgazdasági terveket, amelyek a jelenleginél lényegesen több mezőgazdasági munkaerővel számolnak (!!!). Az ilyen tervek természetesen a legszerényebb képzettségű közzgazdászoknak is mosolyognia kell, annak ellenére, hogy azokat fáradtságos és hosszadalmas munkával állították össze.

Addig, amíg a területi tervezés rendszerének alapvető pillérei is hiányoznak, amíg a könyvben javasolt igen szerény szervezeti keretet is nélkülözzük, az ilyen fajta tervezések, helyesebben spekulációk, a tervezők minden jószándéka ellenére is csak zavart okoznak, desorientálják az

egyes területek irányítóit, illúziókat keltenek az ökonomiai kérdésekben nem kellően tájékozott gazdasági vezetőkben.

Ezért is helyes elhelyeznünk a Szerzőnek az OT most alakuló Területi Tervezési Intézetével foglalkozó javaslatait. Az intézet egyik döntő feladata lenne a különböző területi egységekre kidolgozott fejlesztési programok és tervezetek koordinálása. A mezőgazdasági termelés területi elhelyezésével, specializálásával foglalkozó kutatók és szakemberek egyre nyomtasztóbban érzik az ilyen koordináció hiányát.

Az egyes megyék vagy kisebb területi egységek mezőgazdaságának fejlesztési irányait nyilvánvalóan mindaddig nem lehet egyértelműen körvonalazni, amíg nincs meg ugyanezen a területen a többi népgazdasági ágra vonatkozó távlati elképzelés. A társadalmi felelősségtudattal rendelkező helyi vezetők viszont érthető keménységgel igénylik és sürgetik a területükre érvényes és a népgazdasági érdekeknek megfelelő fejlesztési irányok kijelölését főként a mezőgazdaságra vonatkozóan. (Ismeretes, hogy a mezőgazdaság túlnyomó része a helyi államhatalmi szervek irányítása alatt áll.) Minthogy pedig hiába várnak hosszabb távlatra is érvényes instrukciókat, irányelveket, saját jószándékú elképzeléseiket kezdik megvalósítani, az ennek megfelelő beruházásokat végrehajtani és milliárdos nagyságrendű felesleges vagy legalább is gazdaságtalan befektetést eszközölni.

Mint a könyv több helyen is utal rá, az MTA Agrárgazdasági Kutató Intézetében igen széleskörű munkálatok folytak a mezőgazdaság területi terveinek tudományos megalapozása céljából. E kutatómunkák eredményei évek óta azért nem adhatók át gyakorlati kivitelezésre, mert csak közvetett módon és nem kellő mélységben kapcsolódnak a népgazdaság más ágazatainak területi előirányzataihoz. A koordináció hiányát a Területi Tervezési Intézet megalakulásának elhúzóódása okozza.

A területi tervezés szervezeti kereteinek, valamint elvi és módszertani alapjainak felvázolása során a Szerző nagy gondot fordít a témához fűződő fogalmak megvilágítására, tisztázására. A fogalmi rendteremtés ideje kétségtelenül elérkezett. A mezőgazdaság területi kérdéseinek egységes fogalmi rendszerét ugyan

már lényegében véve sikerült kialakítanunk és ez összhangban is áll a könyvben kifejtett fogalmi rendezéssel. A továbbiakban viszont szükség lenne arra, hogy a könyvben megadott „szótárt” mindazok a szervek és intézmények is használják, amelyek a területi tervezés tudományos megalapozásával és gyakorlati feladataival foglalkoznak.

A könyv írójának érdemei között említenünk kell még a jó rendszerező készséget, a logikailag töretlen gondolatfűzést. Az elvi és módszertani kérdésekkel foglalkozó műveknél különösképpen fontos, hogy a gondolatmenet kitérők nélkül haladjon az összefoglaló szintézis felé, s a szemléltető példák ne törjék meg az elemzés folyamatát. E követelménynek a Szerző sikerrel eleget tesz. Szerencsésen megválogatott példák egész sorával köti anyagához az olvasó figyelmét. A példák közül csak egyet emeljük ki, egy szerény igényű, de a mezőgazdaságban gyakorlatilag jól használható módszert, amelyet a Szovjetunióban alkalmaznak abból a célból, „hogy az egyes iparágak és az ipar egésze elhelyezkedésének társadalmi hatékonyságát a legfontosabb és legjellemzőbb termékek önköltségének országos alakulásán keresztül mérjék. A módszer alap gondolata az, hogy ha az egyes termékek termelését a számukra legkedvezőbb termelési feltételeket biztosító körzetbe, településekbe koncentrálják, jelentős önköltségesökkentés érhető el az illető termék országos, átlagos önköltségében is. Ez a megtakarítás a termelőerők észszerűbb területi elhelyezéséből adódó népgazdasági előny, melyet a következő képlet segítségével számíthatunk ki:

$$x = 100 - \frac{c(D_2 - D_1) + C(100 - D_2)}{C(100 - D_1)}$$

ahol:

- x = a termék népgazdasági átlagos önköltségesökkenése %-ban;
- c = az egységnyi termék önköltsége az adott körzetben;
- C = az egységnyi termék átlagos népgazdasági önköltsége;
- D_1 = a körzet részesedése az illető termék országos termeléséből a bázisidőszakban;
- D_2 = a körzet részesedése az illető termék országos termeléséből a perspektivikus időszakban.”

Talán azért fogadja az olvasó annyira elismeréssel a könyvet, mert sok megérett és ez ideig mégis válasz nélkül hagyott kérdésre kap feleletet. Néhány felelet, értékelés és következtetés azonban kiigazításra szorul, így mindenekelőtt a területi tervezés fejlődésének megítélése.

A Szerző a területi tervezés fejlődését egészében véve pozitívan értékeli. A tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy a területi tervezésben jelentős a lemaradás, bizonyos egyoldalúság és főként a gyakorlattól való elszakadás észlelhető. A gyakorlat, a valóság — az egyetlen igaz és hű mérce — szerint a területi tervezés kérdései nagyon is kezdeti stádiumban vannak. Ez annál veszélyesebb, mert a területi aránytalanságok az utóbbi években tovább fokozódtak. A területi munkamegosztás alig fejlődött. Nőtt az ésszerűtlen szállítások volumene. Nem alakultak ki az egyes területeken a társadalmilag előnyös profilok. A mezőgazdaságban pl. határozottan „despecializálódás” érvényesült. Egyes vidékek történetileg kialakult mezőgazdasági arculata egyre inkább homályosul, és a specializációra vonatkozó megnyilatkozások bősége mellett ezzel határozottan ellentétes irányzat érvényesül. Vagy milyen pozitívumokat említhetünk a vidék iparosításával kapcsolatosan, amelynek keserves lassúsága éppen jellegzetes agrárvidékeinket sújtja. A területi tervezés szervezeti keretei is évek óta egy helyben topognak. Ha kellő szigorúsággal vesszük számba az eredményeket, azt látjuk, hogy tulajdonképpen nincs más, mint számos végre nem hajtott határozat, a kérdést napirenden tartó szakemberek lelkes, de szűkkörű csoportja és ez a könyv. Ezért is fontos, hogy a felvetett gondolatok minél szorosabban kapcsolódjanak az időszerű gazdaságpolitikai problémákhoz. Sajnos, a következtetések alig érintik a tervezés mechanizmusának korszerűsítésére irányuló törekvéseket, általában a vállalatok és a különféle gazdálkodási egységek önállóságának remélhetőleg hamarosan bekövetkező erőteljes kibontakozását. A könyv írásakor ugyanis még nem indultak meg azok a munkák, amelyek a gazdálkodás irányításának megjavítására vonatkoznak. A túlzott központosítás csökkentése azonban előrelátható volt, de a Szerző véleményének megfelelően nem a területi szervek irányába, hanem még annál is

messzebb, a vállalatok és gazdaságok irányába. Ez természetesen igen sok új problémát vet majd fel, amelyre a könyv nem ad választ. A vállalati önállóság fokozódása következtében a területi tervezés, főként pedig az egyes területeken levő gazdálkodási egységek és társadalmi tevékenységi körök munkájának tervezési egybehangolása — legalábbis átmenetileg — nyilván a jelenleginél is több és bonyolultabb nehézséggel jár. E nehézségek kiküszöböléséhez adhatott volna a Szerző néhány ajánlást és módszertani elvezetést.

Úgy vélem, fokozta volna a könyv korszerűségét és időállóságát, ha az élelmiszeripar telepítését a mezőgazdasággal összekapcsolva a vertikális integráció mind erőteljesebben jelentkező követelményeinek szemszögéből tárgyalta volna. A vertikális integráció törvényszerű folyamata módosítja az ágazati rendszert, az élelmiszeripart és a mezőgazdaságot élelmiszer-gazdasági ágazatba fonja össze. Ez nemcsak elvi jellegű probléma, hanem már a harmadik öt éves terveünk élelmiszeripari beruházásainak telepítésénél jelentkező sürgető gyakorlati kérdés. Mindenesetre az élelmiszeripart helytelen a mezőgazdaságtól bármilyen formában különválasztva tervezni, különösen ha területi tervezésről van szó.

Még helytelenebb lenne elfogadnunk a Szerzőnek azt a megállapítását, mely szerint: „A mezőgazdasági termelést, az egyes termelési ágakat, az egyes kultúrákat a számukra legkedvezőbb természeti feltételeket biztosító területekre kell koncentrálni.” Ilyen kategorikus formában ez a tétel teljesen hamis. Néhány oldallal később maga a könyv is ellentmond ennek a kitételnek, amikor azt írja, hogy „a mezőgazdaság társadalmi-gazdasági tényezői és követelményei együttesen lényegesen befolyásolják tehát a mezőgazdaság területi elhelyezésének népgazdasági célszerűségét és alapvetően módosítják... a természeti-földrajzi szempontból optimális termőtájak tényleges népgazdasági indokoltóságát és célszerűségét.”

Még ha csupán fogalmazási kisiklás is

a kifogásolt szövegrész, akkor is érdemes kiigazítanunk, mivel a mezőgazdasági termelés területenkénti fejlesztését egyoldalúan értelmezi. A mezőgazdasági termelést, illetőleg az egyes kultúrákat arra a területre kell koncentrálnunk, ahol a természeti és a *közgazdasági* feltételek együttesen a legkedvezőbbek. Sőt ehhez hozzátehetjük, hogy a műszaki haladással együtt a természeti tényezők befolyása mindinkább háttérbe szorul az ökonomiai tényezőkkel, az élő- és holtmunka-befektetéssel szemben.

A kisebb fogyatékoságok között szóvá kell tennünk a könyv kissé nehézkes stílusát, amit az idézetekből is láthatunk.

A témával kapcsolatos forrásmunkák nem éppen bőséges tárából két fontos és átfogó jellegű forrásmunkát még érdemes lett volna figyelembe venni. Az egyik Fejgin és szerzőtársai által írt munka, amely 1960-ban jelent meg „A népgazdasági ágazatok elhelyezésének sajátosságai és tényezői a Szovjetunióban” címmel, a másik Heady, E. O. — Egbert, A. C. magyar nyelvű sokszorosításban megjelent tanulmánya „A termelés regionális szerkezetének (területi és mennyiségi elosztásának) matematikai, lineáris programozása.” A két munka főként korszerű szemlélete miatt érdemel említést.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy Kőszegi László könyve éppen úgy nélkülözhetetlen az egyes területek (megyék, járárok, városok) társadalmi és politikai irányítóinak, mint a központi termelés-szervezőknek, tervező- és beruházó intézményeknek. A tanácsok, a TIT, a szakmai egyesületek mezőgazdasági osztályai, illetőleg tagozatai a könyv alapján a tervezési-gazdálkodás egyik legbonyolultabb kérdésében igazodhatnak el és képviselhetnek helyes álláspontot.

A Szerző az elvi módszertani alapok kialakításánál lényegesen többre jutott: a területi tervezés megszervezésének konkrét programját dolgozta ki, útmutatóját, kézikönyvét állította össze. Munkájával jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy gyorsabban haladjon a területi tervezés mind az ideig keserves lassúsággal döcögő szekere.

Márton János